

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

Teză de Doctorat

(Rezumat)

***BISERICĂ, ȘCOALĂ ȘI SOCIETATE LA ROMÂNII
MARAMUREȘENI (1867-1914)***

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru Moraru

DOCTORAND:

Flaviu Vida

CLUJ-NAPOCA

Iunie 2011

CUPRINS

ARGUMENT	4
Cap.I. STRUCTURI BISERICESTI ÎN MARAMUREȘ: ORGANIZARE, FUNCȚIONARE, JURISDICȚIE.....	14
I. 1. Considerații istorico-geografice.....	14
I. 2. Structura etnică și confesională	24
I. 3 . Viața bisericească a românilor maramureșeni între medieval și modern	37
I. 4. Biserica Greco-Catolică din Maramureș- evoluție și organizare.....	53
I.4.1. Lupta maramureșenilor greco-catolici pentru autonomie bisericească. Desprinderea de Episcopia ruteană de Muncaci și integrarea în Episcopia Gherlei.....	53
I.4.2. Instituția vicariatului foraneu- considerații teoretice.....	65
I.4.3. Organizarea și funcționarea Vicariatului Maramureșului.....	69
I.4.4. Vicarii Maramureșului.....	83
a) Vicarii instituiți de Episcopia Muncaciului.....	83
b) Vicarii foranei de Gherla.....	87
Cap. II. CONDIȚIA PREOTULUI ROMÂN ÎN BISERICA MARAMUREȘEANĂ.....	96
II.1. Cadrul general al raporturilor Biserică-Stat în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea	96
II.2. Condiția preotului-aspecte generale.....	97
II.3. Formația intelectuală a preoților maramureșeni.....	102
II.4. Situația materială a clerului din Maramureș.....	114
II.5. Părinți spirituali și îndrumători de conștiință.....	133
II.6. Personalul bisericesc auxiliar.....	143
II.7. Lăcașurile de cult.....	153
II.8. Cărțile de cult.....	164
Cap.III. BISERICĂ, ȘCOALĂ ȘI ASOCIAȚIONISM CULTURAL ÎN MARAMUREȘ	177
III. 1. Legislația școlară a statului dualist.....	177
III.2. Învățământul maramureșean în context multicultural.....	185
III.3. Preotul, Biserica și școala confesională.....	192
III.4. Condiția învățătorului român din școlile confesionale.....	209
III. 5. Aspecte ale învățământului confesional: programa, elevii și frecvența, edificiile școlare	223
III.6. Instituții de cultură românească: Asociațiunea pentru Cultura poporului român din Maramureș și Preparandia românească de la Sighet.....	251
III.7. Elite și comunități în societatea românească din Maramureș.....	277
III.7.1. Studiile- dobândirea formației intelectuale.....	280
III.7.2. Elite românești maramureșene- figuri și medalioane.....	288

Cap. IV. BISERICĂ ȘI SOCIETATE: ÎNTRE RELIGIA PRESCRISĂ ȘI RELIGIA TRĂITĂ	300
IV.1. Considerații teoretice.....	300
IV.2. Forme de transmitere a mesajului religios: hotărâri ale sinoadelor, circulare, predici, catehisme, literatura devoțională.....	304
IV.3. Vizitații canonice: informații referitoare la practica religioasă curentă.....	312
IV.4. Manifestări ale pietății populare: donația de carte religioasă, pelerinaje, hramuri, postul, cultul icoanelor, cultul sfinților, cultul crucii, Sfintele Taine.....	321
IV.5. Sărbătorile religioase în cotidian- între canon și tradiție	355
IV.6. Ipostaze ale familiei la românii maramureșeni: între exigențele Bisericii și realitățile cotidiene.....	361
IV.6.1. Biserica și constituirea cuplului.....	364
IV.6.2. Familia între armonie și disfuncționalități.....	368
IV.7. Religie prescrisă- religie trăită. Eforturile Bisericii de purificare a vieții religioase.....	374
 Cap. V. ORTODOCȘI ȘI UNIȚI- CONVERGENȚE ȘI DIVERGENȚE. DINAMICA RELAȚIILOR INTERCONFESIONALE LA ROMÂNII MARAMUREȘENI(1900-1914).....	390
 Aspecte privind mobilitatea confesională: comunități românești maramureșene trecute la Ortodoxie.....	393
V.1. Trecerile religioase de la Săcel	393
V.2. Trecerile religioase din Dragomirești	452
CONCLUZII.....	466
BIBLIOGRAFIE	475
ANEXE.....	495

CUVINTE-CHEIE

Biserică, școală, societate, Maramureș.

REZUMAT

Lucrarea de față și-a propus să aducă o contribuție la studierea istoriei moderne a românilor maramureșeni, o regiune complexă ca problematică și mult prea puțin cercetată până în prezent în raport cu Transilvania sau cu alte regiuni și „țări” românești. Am pornit de la necesitatea de a restitui și introduce în circuitul științific informații despre zonă, găsite în fondurile de arhivă cercetate și de a sistematiza o problematică diversă și de mare varietate. Conceptele centrale ale cercetării efectuate au fost acelea de Biserică-Școală-Societate, în jurul lor am extins aria de investigație încercând să dăm lucrării în forma sa finală un profil apropiat de cel monografic. Cercetarea este, în mod evident, perfectibilă, nu am reușit să fim exhaustivi, ci doar să propunem o lectură alături de multe altele posibile pe marginea istoriei bisericești, culturale și sociale a comunității românești maramureșene din perioada dualismului austro-ungar (1867-1914).

Am avut în vedere structurile și instituțiile, bisericești și nu numai, dar și oamenii care le-au dat viață și care și-au legat destinele de acestea. Astfel, în primul capitol ne-am concentrat atenția pe structurile bisericești din Maramureșul din perioada studiată, tematică ce a căpătat în elaborarea propriu-zisă a lucrării, o întindere pe mai multe nivele, devenite subcapitole distincte în cadrul acestui capitol. Am prezentat, astfel, un prim subcapitol de considerații istorico-geografice referitoare la Maramureș, urmat de un altul de factură de asemenea mai generală, referitor la structura etnică și confesională a regiunii. Am încercat în continuare să trasăm principalele linii ale vieții bisericești a românilor maramureșeni, „între medieval și modern”, cu accent pe profilul religios medieval al zonei la care am adăugat în continuare tratarea împrejurărilor istorice în care a avut loc pătrunderea catolicismului printre românii maramureșeni. Intrarea românilor maramureșeni în structurile greco-catolicismului i-a pus, așadar, în situația de a fi subordonați unor ierarhii străine, care au desfășurat asupra lor planuri de asimilare sub aspect bisericesc și național. O cotitură în viața maramureșenilor uniți s-a realizat abia în 1853, când au fost desprinși de la dieceza ruteană a Muncaciului și încadrați în episcopia românească atunci înființată a Gherlei. Astfel pentru istoria bisericească a românilor maramureșeni se sfârșea un capitol și începea un altul, o perioadă care a adus viața lor spirituală în cadre naționale.

Un subcapitol dens și substanțial este și următorul, dedicat evoluției și organizării Bisericii Greco-Catolice din Maramureș. Ne-a interesat aici în primul rând problema desprinderii parohiei greco-catolice din Sighetu Marmăției de către episcopia ruteană de

Muncaci și atașarea acesteia la dieceza română unită de Gherla, înființată în anul 1853. Această separație n-a avut doar conotații ecleziastice și jurisdicționale ci și, în egală măsură naționale, instituțiile bisericești având în acest secol XIX o puternică încărcătură națională, pentru români, ruteni, maghiari, ca și pentru alte popoare ale continentului. În acest sens, considerăm că separația Sighetului de Muncaci, prin problemele bisericești, naționale și de patrimoniu pe care le ridică, este foarte asemănătoare cu un alt proces de separație petrecut astfel într-un bloc compact ortodox, Banatul, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când s-a realizat delimitarea ierarhiei românești de cea sârbească și s-a constituit în Transilvania o Biserică Ortodoxă Română pe temeiul deplinei autonomii.

În cuprinsul aceluiași capitol, am considerat important să punem în valoare structura bisericească ce funcționa în epocă printre românii din zona Maramureșului istoric, vicariatul foraneu. Astfel, am zăbovit puțin asupra originii acestei instituții în veacurile mai îndepărtate ale creștinismului, asupra modului său de organizare și funcționare precum și asupra relațiilor sale cu alte structuri de organizare bisericească, centrale sau locale, protopopiat, arhidiaconat, episcopie. De la partea teoretică și descriptivistă am trecut la reconstituirea istorică efectivă, legată de organizarea și funcționarea instituției vicariale maramureșene în perioada pe care o avem în vedere. Am încercat aici să refacem rețeaua teritorială completă – protopopiatele și parohiile care compuneau vicariatul foraneu maramureșean, ca parte componentă a episcopiei greco-catolice de Gherla, odată cu constituirea acesteia în 1853. Lucrarea pune în evidență în continuare și oamenii care au gestionat destinele acestei structuri bisericești, vicarii Maramureșului; am vorbit pe rând de vicarii numiți de episcopia Muncaciului în secolul XVIII și prima jumătate a celui următor și în continuare de vicarii foranei numiți de la Gherla pentru a administra aceste comunități românești din nordul diecezei, cele 94 de parohii care s-au desprins de la Muncaci și au intrat în componența diecezei Gherlei, cu ocazia înființării acesteia, în 1853. Am scos în evidență dubla calitate pe care și-au asumat-o vicarii maramureșeni în a doua jumătate a veacului XIX și la începutul celui următor, de lideri spirituali și naționali totodată ai comunității românești.

Capitolul al doilea a tratat aspecte legate de instituția Bisericii și condiția preotului la românii maramureșeni uniți. În deschiderea capitolului am prezentat o scurtă descriere a relațiilor Bisericii cu statul și a religiei cu societatea în epoca modernă. Am continuat cu un lung subcapitol referitor la condiția preotului, aspect care ni s-a părut de cea mai mare importanță prin contribuția pe care o are clerul la formarea elitei românești din perioada dualismului. Referindu-ne la condiția preotului pe cuprinsul vicariatului foraneu maramureșean, am tratat mai întâi semnificația spirituală și teologică a acestuia și a rolului pe

care-l joacă într-o comunitate parohială, după care am prezentat câteva ipostaze concrete de preoți români maramureșeni din perioada avută în vedere. Am acordat spațiu, în forma unui subcapitol, în continuare, problemei formației și pregătirii intelectuale a preoțimii românești maramureșene. Remarcăm, astfel, din cuprinsul acestei problematice, accesul pe care îl au tinerii maramureșeni la seminarii și universități catolice din Europa Centrală, pe durata secolelor XVIII-XIX, alături de școlile Bisericii Române Greco-Catolice, înființate la mijlocul veacului al XVIII-lea. Situațiile concrete pe care ni le relevă documentația sunt de mare varietate, în sensul în care avem preoți cu studii făcute la Viena și Budapesta, după cum avem, în continuare, și în această perioadă preoții cu o instruire mai sumară, așa zișii „teologi moraliști”, așa cum stăteau lucrurile de altfel și în alte zone de pe cuprinsul diecezei de Gherla.

Climatul spiritual și cultural în care s-au format teologii maramureșeni era diferit de la caz la caz. Unii dintre aceștia au asimilat limbi de circulație europeană, alături de noile idei ale epocii și au pus bazele unei vaste culturi teologice și odată întorși acasă au contribuit la ridicarea nivelului cultural al acelor pe care îi păstoreau. Studiul în străinătate presupunea o serie de avantaje și dezavantaje. Printre avantaje putem să amintim absolvirea gimnaziului, educarea lor în orașele europene civilizate alături de amprenta culturală superioară asupra formării lor, învățarea limbii latine și a celei vorbite în țara respectivă și totodată, după întoarcerea acasă, încercarea de a înlocui vechile modele culturale, de a înlocui mentalitățile arhaice și de a se strădui în vederea recuperării decalajului față de lumea occidentală. La Viena învățau germana, la Ungvar ruteana, ceea ce le oferea o largă deschidere intelectuală și accesul la creațiile culturale ale acelor popoare, frecventarea bibliotecilor moderne dar și rigurozitate și o viață disciplinată.

Asupra preotului am zăbovit mai pe îndelete în cuprinsul acestui subcapitol, deoarece am vizat aspecte cu rol esențial în formarea păturii clericale, precum: parcursul academic-studiile, modul de instituire al preoțimii în oficiu, pregătirea clerului în lumina legislației bisericești, situația materială a clerului maramureșean - urmărită sistematic, cu date eșalonate la nivelul protopopiatelor componente.

La preoți ne-am referit și în subcapitolul intitulat „Părinți spirituali și îndrumători de conștiință” în care a fost vorba despre pastorație, modul de ocupare al parohiilor. Lucrarea vorbește în continuare și despre personalul bisericesc auxiliar, cantor, făt..., cu situația acestuia și veniturile pe protopopiate. Într-un subcapitol aparte ne-am referit și la lăcașurile de cult, în care am arătat că până la jumătatea secolului al XIX-lea, în Maramureș predomină bisericile de lemn. Documentația ne-a permis și aici să dăm date precise privind construirea de biserici și materialul utilizat, pe fiecare protopopiat din vicariatul foraneu al

Maramureșului, după Revoluția de la 1848. Ne-am referit de asemenea la implicarea comunității în construirea bisericilor și la înzestrarea acestora. Am stăruit de asemenea și asupra cărților de cult, aici dispunând de informație arhivistică și de literatura secundară mai veche. Drept concluzie suntem în măsură să afirmăm faptul că Maramureșul greco-catolic, în pofida unei majorități cantitative de carte de cult care provine din centrele greco-catolice (Blaj), nu era rupt de comunicarea culturală și spirituală cu ansamblul românității și aceasta și pentru faptul că nu lipsesc din bisericile și parohiile perioadei cercetate cărți tipărite în centre ortodoxe de la sud și est de Carpați. Am reprodus existentul de carte de cult din bisericile fiecărui protopopiat la sfârșitul secolului al XIX-lea, conform datelor publicate în epocă de Ioan Bârlea. Am încercat în final o mică analiză cu privire la gradul de cultură pe care îl deținea un preot, la gradul de cultură română de care dispunea, în condițiile în care vizitația episcopului Vasile Hossu din 1913 în Maramureș reflectă un clar atins și el de fenomenul asimilării culturale pe direcție maghiară.

Capitolul al III-lea despre Biserică, școală și asociaționism cultural în Maramureș, ridică de asemenea niște probleme de importanță majoră pentru istoria regiunii în perioada de care ne ocupăm. Astfel, într-un prim subcapitol al acestuia, am ales să ne referim la legislația statului dualist pe tema școlilor confesionale. Evoluția legislației în materie de școală scoate în evidență în mod clar proiectul asimilaționist al autorităților dualiste, urmărit în direcția naționalităților nemaghiare. În pofida faptului că Legea naționalităților din 1868 era una de un incontestabil temei și deschidere liberală, legislația care i-a urmat s-a îndepărtat de spiritul liberal al acesteia, forțând asimilarea prin intermediul instituției de învățământ.

În subcapitolul următor am făcut o prezentare a învățământului din zona Maramureșului în context multicultural. În continuare am vorbit despre demersurile preoților de a susține școlile confesionale. Aceștia și aveau de altfel responsabilități pe această linie, protopopii fiind inspectori școlari la nivelul tractului protopopesic pe care-l păstureau. Am încercat să punem în evidență ceea ce a însemnat și pentru cazul Maramureșului, eforturile Bisericii și ale elitelor românești de a păstra caracterul confesional al școlii. Trebuie spus și faptul că în zonă există un număr mai mare, comparativ cu alte regiuni cu majoritate românească, de elevi care frecventau școlile de stat. Alături de protopopi și de preoți, vicarii Maramureșului, Mihail Pavel și Tit Bud, s-au dovedit organizatori exemplari ai școlilor confesionale pentru care au desfășurat și o operă de mecenat. Important este, în demonstrația propusă de lucrare în legătură cu școlile confesionale, subcapitolul următor despre condiția învățătorului român din școlile confesionale al Maramureșului, cu accent pe următoarele aspecte: intrarea pe post, obligațiile „docentului”, reglementări ale administrației centrale

(episcopia de Gherla) pe tema atribuțiilor și rostului învățătorului, relația dascălului cu autoritățile civile, cu cele bisericești precum și cu comunitatea, obiectivele și modul de acțiune al Reuniunii învățătorilor români din Maramureș. În continuare am insistat asupra unor aspecte punctuale ale învățământului confesional: programa, elevii și frecvența, edificiile școlare, realizate pe baza șematismelor diecezane de Gherla și a informațiilor de proveniență arhivistică.

Am dedicat în continuare un subcapitol distinct unor instituții al căror rost îl completează oarecum pe cel al școlii, instituții de cultură românească precum: Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș și Preparandia românească de la Sighet. S-a urmărit și aspectul transformării acestora în școală de stat. Nu în ultimul rând, am reținut unele aspecte legate de activitatea Astrei în Maramureșul istoric.

Într-un ultim subcapitol al capitolului III am tratat despre relația elite-comunități în societatea românească maramureșeană. În Maramureșul din perioada pe care o avem în vedere, conținutul elită se îmbogățește și se extinde și în cazul românilor. Pe lângă elita bisericească greco-catolică, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încep să crească tot mai mult rândurile intelectualității laice, să se impună alte categorii socio-profesionale la nivelul superior al ierarhiei sociale, precum medicii, ziariștii, avocații, ofițerii etc. Extinderea structurilor elitare arată gradul de modernizare ce a cuprins și societatea românească. În jumătatea de secol de după revoluția de la 1848, românilor li s-a deschis accesul la universitățile din Europa Centrală și Occidentală, fapt care a dus la formarea unei intelectualități laice moderne, tot mai consistente numeric. Am încercat în lucrare să folosim un concept mai larg de elită și în interiorul acesteia să identificăm categoriile principale, pentru cazul românilor maramureșeni din perioada studiată. Astfel, rezultă că se pot individualiza câteva categorii elitare principale: frunțașii politici, funcționarii, clerul și ne-am referit în continuare la dobândirea de către aceștia a formației intelectuale. Luând ca sugestie de lucru o carte clasică despre elitele maramureșene în portrete și medalioane, am propus, în continuare, o listă cu scurte prezentări („medalioane”) ale unor intelectuali și frunțași ai națiunii române din Maramureș, ca Iosif Man, Ioan Bușiția, familia Mihalyi de Apșa etc.

Al IV-lea capitol al lucrării se oprește asupra unei teme care iese oarecum din canoanele istoriografiei tradiționale: Biserica și societate: între religia prescrisă și religia trăită. Am prezentat, în deschiderea capitolului câteva considerații teoretice despre temă, pentru ca apoi să încercăm să identificăm pentru Maramureș, forme de transmitere a mesajului religios: hotărâri ale sinoadelor, circulare, predici, catehisme, literatura devoțională. În continuare am abordat subcapitolul despre rolul vizitațiilor canonice în „evaluarea”

practicii religioase curente, la nivelul comunităților de credincioși. Din protocoalele vizitațiilor canonice se pot extrage o serie de informații importante din punct de vedere calitativ și cantitativ, referitoare la modul în care religia propovăduită se intersecta și relaționa cu religia trăită. Desfășurarea unei vizitații canonice presupunea un moment festiv pentru comunitate, un prilej de sărbătoare, în cazul venirii vicarului sau episcopului, cu această ocazie celebrându-se liturghii solemne, o serie de dezlegări și era un mijloc de transmitere și de reactualizare a învățaturii de credință. Materialele rezultate în urma acestora redau o imagine obiectivă a realităților existente la nivelul comunităților de credincioși. Însemnătatea și relevanța istorico-ecclesială a informațiilor culese este dată și de răspunsurile la întrebările ce vizează viața religioasă a credincioșilor: frecventarea bisericii în Duminici și sărbători, rânduiala slujbelor, rugăciunea, respectarea postului și împărtășirea cu Sfintele Taine.

Am încercat în continuare să punem în evidență forme și expresii ale pietății populare: donația de carte religioasă, pelerinaje, hramuri, cultul icoanelor, cultul sfinților, cultul crucii, Sfintele Taine. În satul maramureșean, în afară de sărbătorile oficiale, cu aprobarea episcopului se admiteau anumite „devoțiuni extraordinare”, aflate la limita religiei prescrise de Biserică. Cultul sfinților, rugăciunea, postul, pelerinajele, cultul icoanelor, au însemnat tot atâtea elemente componente ale unei practici religioase de factură răsăriteană, la care se vor adăuga în timp elemente de pietate catolică.

Sărbătorile religioase în cotidian-între canon și tradiție, constituie obiectul subcapitolului următor. A rezultat astfel, că alături de calendarul oficial, religios a existat în lumea rurală românească și un calendar popular care reprezenta un „instrument de măsurat timpul și de planificare a întregii activități în funcție de anotimpuri, luni, săptămâni, zile și momente ale zilei, creat de popor și transmis exclusiv prin canale de tip folclorice”¹. Prin datele păstrate cu sfințenie de tradiție a obiceiurilor și sărbătorilor, calendarul popular a coordonat viața materială și spirituală a comunităților. În colectivitățile tradiționale, obiceiurile dădeau un ritm propriu vieții. Respectarea lor cu strictețe, practicarea lor după rânduiala îndătinată imprima vieții colective, familiei și în general, vieții sociale a satului o anumită cadență. În perioada muncilor agricole ele stabileau un echilibru între muncă și odihnă, prin etapele care marcau sfârșitul unor munci și pregătirea pentru altele.

Am ales să tratăm în continuare despre ipostazele familiei la românii maramureșeni, între exigențele Bisericii și realitățile cotidiene, în care am tratat despre modul de constituire a cuplului, relația dintre legislația bisericească și cea laică, impunerea legislației civile ca

¹ Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, București, 1997, p. 31.

obligatorii în materie de căsătorie, fapt care a însemnat impunerea unei modernități care se îndepărtează de spiritul ecleziastic în materie de căsătorie. Documentele ne prezintă o lume în marea ei majoritate atașată de preot și de valorile creștinismului, ale tradiției și familiei. Totuși nu lipsesc și deviațiile comportamentale și morale, sesizate într-un procent minor la nivelul comunităților de enoriași. Stigmatizate atât sub aspectul ecleziastic, cât și sub cel social, al comunității, derapajele morale vor fi localizate, iar aria lor de propagare minimalizată.

Ultimul subcapitol al capitolului IV tratează despre Religie prescrisă-religie trăită și eforturile Bisericii de purificare a vieții religioase. Într-o societate tradițională, cum este și cea românească din Maramureșul perioadei de care ne ocupăm, pietatea populară ca obiectivare a religiei prescrise, ocupă un loc central în alcătuirea sentimentului religios. Religia este trăită de către întreaga comunitate și sunt puțini cei care ar încerca să practice indiferentismul. Sensibilitatea religioasă se concretizează în mod obligatoriu în forme perceptibile și vizibile. Este și în cazul comunității maramureșene românești evident faptul că avem de-a face cu o viață religioasă complexă, în care se disting două paliere fundamentale: religia prescrisă și religia trăită. Dacă religia prescrisă, propovăduită sau învățată este cea „oficială”, transmisă de Biserică, în religia trăită la nivelul vieții de fiecare zi sunt prezente elemente ale religiei transmise de la amvon, prin cateheză, prin propovăduire etc., alături de elemente de natură folclorică, superstiții, credințe aflate la marginea sau de-a dreptul înafara spiritualității creștine autentice. Existența acestei bogății a vieții religioase în secolul al XIX-lea, când românii maramureșeni fuseseră încă prea puțin atinși de influențele culturii urbane, face și mai interesant subiectul pentru cercetarea istorică.

În ultimul capitol, al V-lea, am ales să vorbim despre convergențele și divergențele existente în relațiile interconfesionale din interiorul blocului românesc maramureșean din perioada cercetată. La începutul secolului XX, au apărut primele fisuri în soliditatea identității ecleziale greco-catolice din Maramureș, în sensul că dacă până atunci românii maramureșeni erau exclusiv greco-catolici, începe să se facă simțită și prezența „celeia de a doua strană”. Au loc primele abandonuri, primele „defecționări” de la confesiunea Greco-catolică, se trece la Ortodoxie în puține localități doar, Săcel și Dragomirești, treceri suficient de semnificative însă pentru a marca o criză a identității confesionale greco-catolice în zonă. Aceste treceri constituie semnul unei mobilități confesionale prezente și în rândul rutenilor din zonă, în deceniile premergătoare Primului Război Mondial, după cum afirmă istoricul Maria Mayer.

Două au fost comunitățile maramureșene care și-au schimbat confesiunea: Săcel și Dragomirești, determinând în felul acesta o direcție de schimbare a echilibrului în favoarea

confesiunii ortodoxe, fapt care se va consolida în regiune în noile condiții politico-statale de după Primul Război Mondial. În condițiile în care aceste fapte sunt practic necunoscute în istoriografia de la noi, a fost necesar să producem o reconstituire narativă a acestor „tregeri religioase”, a spune exact, cu alte cuvinte, cum au stat lucrurile. Aceasta a implicat din partea noastră un amplu efort de sinteză pentru a pune împreună o informație abundentă, de proveniență arhivistică.

Tregerile de la Săcel prezintă câteva trăsături de ansamblu, care se regăsesc și în alte regiuni care au cunoscut, în epoca modernă, fenomenul schimbării confesiunii. Astfel, apare evident faptul că atașamentul pentru o anumită identitate confesiune, respectiv dorința de schimbare a acesteia, a fost influențată în mod decisiv de raporturile preotului cu comunitatea. Cazul Săcel este particularizat și de faptul că, dacă la începuturile greco-catolicismului cel care decidea trecerea era de obicei preotul, acum opțiunea pentru schimbarea confesiunii a aparținut comunității. Tregerile „religioase” de la Săcel n-au rămas în perimetrul strict al comunității, ele au implicat deopotrivă sfera bisericească și politico-administrativă: vicariatul Marmației, Episcopia Unită de Gherla, Arhiepiscopia Ortodoxă de la Sibiu, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, autoritățile comitatense din Maramureș. Un rol catalizator în toate aceste treceri a avut protopopul ortodox al Dejului, Teodor Herman, care a gestionat problema cu multă tenacitate dar și cu tact și diplomatie. Odată cu primele treceri s-a declanșat un fenomen, numărul celor care se alăturau comunității ortodoxe din localitate crescând constant, chiar dacă în limite numerice reduse, până la Primul Război Mondial.

Săcelul a dat semnalul, a propagat o undă de șoc, care se va resimți cu forță în multe comunități greco-catolice românești ale Maramureșului. Localitatea învecinată, Dragomirești, de cazul căreia ne-am ocupat în continuare, a urmat la scurt timp exemplul Săcelului.

Prezența unor parohii ortodoxe în Maramureș a produs schimbări în mentalitatea colectivă și în sensibilitatea oamenilor, astfel încât preoții greco-catolici trebuiau să fie foarte atenți cu proprii enoriași. Perspectiva extinderii „schisme” a făcut ca preoții să nu mai ceară lectical, să se mulțumească cu taxe mai reduse pentru serviciile religioase, mulți dintre ei trăind din ajutorul de stat. Reînvierea confesiunii ortodoxe în Maramureș a avut darul binefăcător de a constrânge preoții români greco-catolici din zonă să abordeze problema în mod diferit și să devină mai buni români și mai miloși părinți sufletești. În același timp, trebuie spus și faptul că, aceste treceri, au determinat implantarea și în Maramureș, unde domina în exclusivitate confesiunea greco-catolică, a biconfesionalismului care era specific în toate teritoriile românești din Imperiul austro-ungar.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare

a. Inedite

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș.

Protopopiatul greco-catolic Cosău.

Protopopiatul greco-catolic Iza.

Protopopiatul greco-catolic Mara.

Protopopiatul greco-catolic Ieud.

Protopopiatul greco-catolic Vișeu.

Oficiul parohial greco-catolic Bocicoel.

Oficiul parohial greco-catolic Breb.

Oficiul parohial greco-catolic Budești.

Oficiul parohial greco-catolic Cuhea.

Oficiul parohial greco-catolic Glod.

Oficiul parohial greco-catolic Ocna -Șugatag.

Oficiul parohial greco-catolic Oncești.

Oficiul parohial greco-catolic Sârbi.

Oficiul parohial greco-catolic Sat-Șugatag.

Oficiul parohial greco-catolic Vad.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj – Napoca

Fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla.

Fond personal Victor Mihalyi de Apșa.

Arhivele Mitropoliei Ardealului.

Fond Consistoriul Archiedecezan.

Manuscris Ioan Pop, Biblioteca județeană Petre Dulfu, M II 10.

b. Edite

- Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, Academia Română, Studii și documente, vol XII, București, 1909.
- Bud, Tit, *Însămări și date despre înființarea parohiei greco-catolice române din Sigetul Maramureșului*, Gherla, 1905.
- Bud, Tit, *Analele Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș*, Gherla, 1905.
- Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile românești din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911.
- Bud, Tit, *Dizertațiune despre episcopii și vicarii români din Maramureș*, Gherla, 1891.
- Căpâlnean, Vasile, Sabău, Ioan, Achim, Valeriu, *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981
- Cziple, Alexandru, *Documente privitoare la episcopia din Maramurăș*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, s.II, tom XXXVIII, București, 1916.
- Herman, Teodor, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej. Lupte, treceri și procese religioase*, Cluj, 1926.
- Hivatalos Statisztikai Közlemenyek, *Ungarn's Volksschulen im Jahre 1869 nach ihrer eigenschaft Comitatsweise*, Pest, 1869.
- Jekelfalussy, Jozsef, *A magyar korona orsyágainak Helzsegnévtára*, Budapest, 1892.
- Koman, A., *Documente istorice maramureșene*, Tipografia M. Horovitz, Vișeu de Sus, 1937.
- Lupaș, I., *Documente istorice transilvane*, vol.I, Cluj, 1940.
- Mihalyi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș-Sziget, tipografia lui Mayer și Berger, 1900.
- Moldovan, Silvestru, Togan, Nicolae, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1909.
- Moldovan, Vasile, *Vizitație canonică în Maramurăș*, Gherla, 1913.
- Pop, Ioan-Aurel, *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII, provenite din colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa*, Editura Academiei Române, București, 2010.
- Statutele Societății de Leptură*.
- Szilagy, Istvan, *Maramoros varmegye egyetemes leirasa*, Budapest, 1876.
- Szilagy, Istvan, *Maramoros Szigeti, Helvet Hitv. Lyceum Ertesitoje*, Sighet, 1881-1882.
- Sularea, Daniel, *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*, Presa Universitară Clujeană, 2008.

Zugravii bisericilor românești din Maramureș, în Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, Cluj, 1929, Tipografia Progresul.

c. Periodice

Amicul Familiei 1878-1880.

Cultura Creștină 1911-1939.

Curierul creștin 1924-1930.

Familia 1866-1900.

Gazeta Transilvaniei 1867-1882.

Revașul

Transilvania 1867-1945.

Telegraful Român.

Vestitorul 1924-1930 selectiv.

d. Șematisme și calendare

Șematismulu veneratului cleru a nou-înființatei diecese Greco-catolice a Gherlei pe anul dela Christosu MDCCCXVII, Szamosujvarini, Typis Typographiae Dioecesanæ.

Schematismus venerabilis cleri dioecesis Szamosujvariensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1882, Szamosujvarini, Typis Typographiae Dioecesanæ, 1882, pp. 227-248.

Schematismus cleri dioecesis Szamosujvariensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC, Szamosujvarini, Typis Typographiae Dioecesanæ.

Șematismul veneratului cler al Diecezei Greco-catolice române de Gherla pe anul 1914, Szamosujvár, Tipografia diecezană, 1914.

Calendariu pe anul visect dela Christos 1900. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al patruleci și nouălea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1901. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindecilea. Sibiiu. Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1902. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindeci și unulea. Sibiiu. Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1903. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindeci și doilea. Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul bisect dela Christos 1904. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincideci și treilea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1905. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindeci și patrulea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1906. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindeci și cincilea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1907. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cindeci și șeselea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul bisect dela Christos 1908. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincideci și șeptelea. Sibiiu. Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1909. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și optălea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1910. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și nouălea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1911. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al șasezecilea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul bisect dela Christos 1912. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al șasezeci și unulea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1913. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al șasezeci și doilea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1914. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al șasezeci și treilea, Sibiiu, Editura și tiparul tipografiei archiedecesane.

II. Lucrări generale și speciale

Achim, Valeriu, *Nord-Vestul Transilvaniei. Cultură națională-finalitate politică 1848-1918*, ed. Gutinul, Baia-Mare, 1998.

Activitatea de administrator a episcopului Mihail C. Pavel, în „Curierul Creștin”, Nr 14, Anul VI, 1924, Gherla, p.66.

Activitatea de administrator a episcopului Mihail C. Pavel, în „Curierul Creștin”, Anul VI, Nr.12, 1924, Gherla, p.54.

Activitatea de administrator a episcopului Mihail C. Pavel, în „Curierul Creștin”, Anul VI, Gherla, Nr 10, 1924, p. 47.

- Activitatea de administrator a episcopului Mihail C. Pavel*, în „Curierul Creștin”, Anul VI, Gherla, Nr 11, 1924, p.52.
- Aga, Victor, *Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic*, Timișoara, 1935.
- Agârbiceanu, Ion, *Preotul ardelean de odinioară*, în „Transilvania”, Anul 73, 1942, Nr.9, p.653.
- Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.
- Albu, Nicolae, *Istoria școlilor românești din Transilvania(1800-1867)*, București, 1971.
- „Amiculu Familiei”, Anulu II, Gherla si Clusiu, 15/27 maiu, Nr 10, p.100.
- Andea, Susana, Andea, Avram, *Cartea românească veche din Transilvania în inventare bisericești*, Presa Universitară Clujeană, Colecția Philobiblon a Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 1996.
- Anderco, Ioan, Artemie, *Jurnal (1876)*, Ediție îngrijită și prefață de Liviu Papuc, Editura Alfa, Iași, 2001.
- Andrei, Mirela, *La granița Imperiului. Vicariatul Greco-catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Ed. Argonaut, 2006.
- Baboș, Alexandru, *Three Centuries of Carpentering Churches, a Chronological Approach to the Sacred Wooden Architecture of Maramureș*, Lund, 2000.
- Baboș, Alexandru, *Tracing a Sacred Building Tradition, Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th century*, Lunds universitet, 2004.
- Bakonsky, Teodor, *Iacob și îngerul, 45 de ipostaze ale faptului religios*, Ed. Anastasia, 1996.
- Bandula, O., *Pagini din istoria Maramureșului*, Baia Mare, 1967.
- Baran, Alexander, *Eparchia Maramorosiensis eiusque unio, O.S.B.M.*, Roma, 1962.
- Barițiu, George., *Starea tristă a locuitorilor în comitatul Maramației*, în „Transilvania”, nr.15-16, 1885, pp.12-14.
- Barițiu, George, *Starea tristă a locuitorilor în comitatul Maramației*, în „Transilvania”, nr 19-20, An XIV, 1885, p.154.
- Barițiu, George, *Dotățiunea preoșimii românești*, în „Gazeta Transilvaniei”, XXVI, nr. 4 din 16 ianuarie, 1863.
- Bășca, George, *Fragmente din istoria Maramureșului*, Tip. Gutenberg, Sighet, vol.I, 1931.
- Băncilă, Vasile, *Duhul sărbătorii*, Edit. Anastasia, 1996.
- Bârlea, Ioan, *Contribuții la istoria Maramureșului, după manuscrisul fostului arhivar Gheorghe Petrovay*, Sighet, 1929.
- Bel, Valer, *Teologie și Biserică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008.

- Bel, Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2. Exigențe.*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
- Berenger, Jean, *Istoria Imperiului Habsburgilor (1273-1918)*, traducere de Nicolae Baltă, E. Universitas, 2000.
- Bergner, Rudolf, *In der Marmaros*, Munchen, 1885.
- Bernea, Ernest, *Civilizația română sătească*, Editura Vremea, București, 2006.
- Bernea, Ernest, *Maramureșul, Țară Românească*, Colecția Gând și faptă, București, 1944.
- Bernea, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Ediția a doua, Humanitas, București.
- Bernea, Ernest, *Timpul la țăranul român. Contribuții la problema timpului în religie și magie*, București, 1940.
- Bernea, Horia, *Icoane românești pe lemn*, în „Transilvania”, Nr.3-4, 1994, p.123.
- Bichigean, Gavril, *Visul Maicii Domnului*, în „Cultura Creștină”, Anul VIII, Nr. 11-12, Blaj, p.248.
- Bilțiu, Pamfil, *O istorie a culturii maramureșene*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003.
- Biserica Română Unită. 250 de ani de istorie*, Cluj-Napoca, Ed. Viața Creștină, 1998.
- Bocșan, Nicolae, Cârja, Ion, *Biserica română unită la Conciliul ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, 2001.
- Bocșan, Nicolae, Cârja, Ion, *Memoriile unui ierarh uitat: Victor Mihalyi de Apșa (1841-1918)*, Ediție îngrijită și note: Nicolae Bocșan, Ion Cârja, studiu introductiv : Nicolae Bocșan, Luminița Walner-Bărbulescu, Ion Cârja, Presa Universitară Clujeană, 2009.
- Bocșan, Nicolae, *Alterități în relațiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic-greco-catolic) în Identitate și alteritate. Studii de imagologie*. Reșița, 1996, pp. 96-110.
- Bocșan, Nicolae, *Imagina bisericii romano-catolice la românii greco-catolici* în: *Studia historica*, 1996, 41, nr. 1-2, pp.49-68.
- Bogdan, Ion, Olos, Mihai, Timiș, Nicoară, *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980.
- Bojor, Victor, *Canonicii Diecezei Greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla (1857-1937)*, Târgu Mureș, 1937.
- Bojor, Victor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Gherla –Cluj (1856-1939)*, Ediția II-a, Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2000.
- Bolca, Vasile, *Lepturiștii din Oradea*, în „Transilvania”, Anul 75, Nr 2, 1944, p.135.

- Bolovan, Ioan, *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din Nord-Vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*, în vol. Sabin Manuilă. *Istorie și demografie*.
- Bolovan, Ioan, Covaci, Diana, Deteșan, Daniela, Eppel, Marius, Holom Crinela Elena, *Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009.
- Bolovan, Ioan, *Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Presa Universitară Clujeană, 2000.
- Bolovan, Sorina, Bolovan, Ioan., *Biserica și familia la românii din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, 31, 1992, pp. 93-102.
- Bolovan, Sorina, Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1999.
- Bota, Ion, M., *Contribuții la istoria învățământului românesc în Nord-Vestul Transilvaniei*, în „Marmația”, IV, Baia Mare, 1978, pp. 92-105.
- Botizanu, Simion, *Sera de San-Vasiiu in Maramuresiu*, în „Familia”, Nr.5, Pesta, 1869, pp. 50-51.
- Bran, Gheorghe, *Rarități bibliografice în bisericile maramureșene*, în „Graiul Maramureșului”, IV, 1935, nr. 94, p. 3.
- Braniște, Ene, Braniște, Ecaterina, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Editura diecezană, Caransebeș, 2001.
- Brawn, Peter, *Cultul sfinților: apariția și rolul său în creștinismul latin*, ed. Amacord, Timișoara, 1996.
- Brătulescu, Victor, *Biserici din Maramureș*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXXIV, 1941, pp.107-110.
- Brote, Eugen, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895.
- Brusanowsky, Paul, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, 2005.
- Bud, Tit, *Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș*, în „Transilvania”, Nr. 5, An XXXIII, 1902, pp.160-161.
- Bud, Tit, *Îndreptariu practic pentru păstoriile sufletesci*, Gherla, 1883.
- Bunea, Augustin, *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904.
- Albinus. C. A., *Săraca Țara Maramureșului*, Tip. Diecezana, Cluj, 1938.
- Carmilly, Moshe, *Istoria evreilor din Transilvania între 1623-1944*, ed. Enciclopedică, București, 1994.

- Călușer, Iudita, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000.
- Căpâlnean, Vasile, Sabău, Ioan, Oszoczi, Coloman, Balogh, Adalbert, Schrek, Vasile, *Îndrumător în arhivele statului județului Maramureș*, București, 1974.
- Căpâlnean, Vasile, Pușcașu, Petre, *Reuniunea învățătorilor români din Maramureș (1883-1918)*, în „Marmația”, III, Baia Mare, 1977
- Câmpeanu, Remus, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Câmpeanu, Remus, *Elite și structuri sociale românești în Transilvania veacului al XVIII-lea. O altfel de imagine*, în *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, pp. 197-217.
- Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Ediția a II-a, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- Câmpeanu, Remus, Varga, Attila, Dörner, Anton, *În pragul Europei. Instituțiile transilvane în epoca prerreformistă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.
- Cârja, Ion, *Biserica și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.
- „Ce procedeu să urmeze preotul, pentru ca cârciuma să producă cât mai puține rele?”, în „Cultura Creștină”, Anul V, Nr.9, Blaj, 1915, p. 259.
- „Ce va fi cu școlile noastre confesionale?”, în „Cultura Creștină”, Blaj, Anul III, Nr. 3, 1913, p. 88.
- Chirilă, Ioan, *Episcopul Iosif Stoica, stâlp al Ortodoxiei din Maramureș*, în *Îndrumătorul bisericesc, misionar și patriotic al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului*, 1989
- Ciobanu, Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, Edit. Eminescu, București, 1989.
- Ciocian, Ioan, *Biserica și societatea românească din Transilvania: vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului XIX*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2000.
- Cismaș, Iacob, *Preotul-misionar în contextul lumii contemporane*, Cluj Napoca, 2010.
- Ciubotă, Viorel, *Noi date despre structura etnică și confesională a populației din bazinul Tisei superioare în a doua jumătate a veacului XVIII*, în *Cultura materială și spirituală din bazinul Tisei superioare. Influența populației germane asupra culturii celorlalte etnii din regiune*, ed. Muzeului Sătmărean, 2003.
- Ciubotă, Viorel, *O vizită canonică în comitatul Ugocea a episcopului catolic de Eger în anul 1748*, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, pp. 281-290.
- Ciuhandu, Gheorghe, *Dezbinarea religioasă a românilor ardeleni*, Arad, 1927.

- Coman, Mihai, *Izvoare mitice*, Edit. Cartea Românească, București, 1980.
- Corespondență de sub poalele Gutinului*, în „Concordia”, II, 1862, Nr. 6, pp. 22-23.
- Consemnarea membrilor Asociațiunii*, în „Transilvania”, Nr. V, Sibiu, Anul XXXII.
- Coord. Pr. Prof. Dr. Dumitru, Radu, *Îndrumări misionare*, E. I. B. M. B. O. R, București, 1986.
- Coșbuc, George, *Din superstițiile păgubitoare ale poporului nostru*, Editura de stat pentru Literatură și Artă, 1953, vol. 23 .
- Crainic, Nichifor, *Sfințenia-împlinirea umanului*, Iași, 1993.
- Cristea, George, Dăncuș, Mihai, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
- Cristea, George, *În țara bisericilor de lemn*, Editura Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1989.
- Cziple, Alexandru, *Documente privitoare la Episcopia Maramureșului*, Analele Academiei Române, seria II, tom XXXVIII, București, 1916.
- Dăncuș, Mihai, *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986.
- Dermer, Iacob, Marin, Ioan, *Maramureșul românesc*, București, 1934.
- Dobrescu, Alexandru, *Primejdia beurilor spirituoase*, în „Țara Noastră”, nr. 17, Anul I, p. 276.
- Documente privind Istoria României*, Seria. C. Transilvania, București, 1951.
- Domșa, V., *Biserica Greco-Catolică din România în perspectivă istorică*, Timișoara, 1994.
- Domuța, Emil, *Contribuții documentare privind activitatea Societății de lectură Dragoșiana*, în „Acta Musei Porolissensis”, VIII, Zalău, 1984, p. 658.
- Domuța, Emil, *Un memoriu inedit din 1862 privind mișcarea națională a românilor din Maramureș*, în „A.I.I.A” Cluj-Napoca, XXVII, 1985-1986.
- Dordea, Ioan, *Din activitatea despărțământului Vișeu-Iza al Astrei*, în „Marmația”, IV, Baia Mare, 1978, pp. 170-174.
- Doroș, Titus, *Maramureș nenorocit*, în „Gazeta Maramurășană”, 12 februarie 1931, p. 1.
- Dr. Brânzeu, Nicolae, *Chestii privitoare la starea materială a preoțimii noastre*, în „Cultura Creștină”, An, VI, Blaj, 1916, Nr. 3, p. 77.
- Dr. Lupaș, Ioan, *La jubileul de cincizeci de ani al Asociațiunii*, în „Transilvania”, Nr 4, 1911, pp. 319-320.
- Dr. Rusu, Alexandru, *Câteva note pe marginea unei cărți de valoare*, în „Cultura Creștină”, Anul V, Nr.10, 1915, Blaj, pp. 311-313.
- Dr. Sâmpăleanu, Ioan, *Despre acuzarea căsătoriei*, în „Cultura Creștină”, Anul IV, Blaj, Nr.11, 1914, p. 328.

- Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol II, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu, Sibiu, 1920.
- Edroiu, Nicolae, *Genealogiile preoțești și protopopești din Transilvania (Considerații privind studiul carierelor intelectuale românești din secolele XVIII-XIX)*, în *Biserică, societate, identitate. In honorem Nicolae Bocșan*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.
- Edroiu, Nicolae, *Studii de genealogie*, Cluj-Napoca, 2000.
- Eliade, Mircea, *De la Zamolxis la Genghis Han*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Ediția a III-a, ed. Humanitas, București, 2006.
- Evdokimov, Paul, *Arta icoanei-o teologie a frumuseții*, București, 1995.
- Evdokimov, Paul, *Vârstele vieții spirituale*, ed. Christiana, București, 1993.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, 1997.
- Alegere de deputați*, în „Familia”, Oradea Mare, Nr. 3, An XXVIII, 1892, p. 34.
- Filipașcu, Alexandru, *Înstrăinarea unor familii și averi maramureșene*, în „Transilvania”, Anul 73, Nr. 10, 1942, Sibiu, pp. 749-750.
- Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997.
- Filipașcu, Alexandru, *Începuturile Astei în Maramureș*, în „Transilvania”, Anul 75, Nr. 2, Sibiu, 1944, pp. 163-169.
- Filipașcu, Alexandru, *Maramureșul*, ed. Echim, Sighetu Marmăției, 2002.
- Filipașcu, Alexandru, *Voievodatul Maramureșului*, în „Transilvania”, Anul 76, 1945, Nr. 3-4, pp. 8-37.
- Florea, Marian, Simion, *Nașterea la români-studiu etnografic*, ed. Saeculum Vizual, București, 2008.
- Florescu, F. B., *O înmormântare în Cuhea*, în „Sociologie românească”, IV, Nr.7-12, pp. 497-502.
- Foustel de Coulanges, *La Cite antique*, Paris, Hachette, 1923, p.20.
- Furtună, D, *Preoțimea română în sec. al XVIII-lea. Starea ei materială și culturală*, Vălenii de Munte, 1915.
- Gauchet, Marcel, *Ieșirea din religie*, București, 2006.
- Georgescu, I. P., *Profesorul Ioan Bușiția*, în „Vestitorul”, An. XV, Nr. 2-3, p. 11.
- Georgescu, Ioan, *Contra divorțului*, în „Cultura Creștină”, Nr. 7-8, Anul XI, Blaj, 1922, p. 185.
- Ghibu, Onisifor, *Viața și organizarea bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915.

- Ghinoiu, Ion, *Obiceiuri populare de peste an*, 1997, București, p. 31.
- Ghinoiu, Ion, *Sărbători și obiceiuri românești*, Edit. Elion, București, 2002.
- Ghitta, Ovidiu, *Nașterea unei biserici*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
- Ghitta, Ovidiu, *O veche dispută bisericească și semnificațiile sale*, în *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj, 1995-1996, pp. 211-223.
- Ghitta, Ovidiu, *Un popor superstițios, cu adevărat distinct*, în *Identitate și alteritate, Studii de imagologie*, II, coord. Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj- Napoca, 1998, p.103.
- Grama, Alexandru, *Instituțiunile calvinesci în biserica românească din Ardelu, fazele lor în trecutu și valoarea în prezente. Studiu istorico-canonicu*, Blașiu, 1895.
- Grigor, Ana, *Separăția bisericească a românilor maramureșeni de biserica ruteană*, în „Studia Universitatis Babeș- Bolyai”, *Historia*, XVII, 1-2, 1997. pp. 75-94.
- Hăgan, Trofin (colectiv), *Maramureșul și Unirea*, Baia Mare, 1968.
- Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.
- Hitchins, Keith, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1972.
- Identități confesionale în Europa Central-Orientală(secolele XVII-XXI)*. Lucrările colocviului internațional din 14-17 noiembrie 2007, Cluj-Napoca, coordonatori: Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, Ion Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.
- Ilieș, Alexandru, *Etnie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș (sf. sec. XIX și sec XX)*, *Studiu geografic*, Ed. Dacia, Cluj – Napoca, 1998.
- Iorga, Nicolae, *Ceva despre episcopul Iosif Stoica*, *Analele Academiei Române*, București, 1914.
- Iorga, Nicolae, *Documente privitoare la istoria românilor (col. Hurmuzachi)*, vol. XIV, 1, București, 1915.
- Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I-II, București, 1928-1930.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1989.
- Iorga, Nicolae, *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ed. Ministerului de Interne, București, 1939.
- Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902.
- Iorga, Nicolae, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, în *Studii și documente*, vol. XII, București, 1906.

- Iorga, Nicolae, *Un student în străinătate acum o jumătate de veac, maramurășanul Artemie Anderco. Jurnalul său*, Vălenii de Munte, 1934.
- „Iosifu Man”, în „Familia”, Nr. 14, Anulu XIII, 1877, p. 167.
- Iuga, Gavrilă, *Spicuri din viața composesoratelor maramureșene*, Sighet, 1936.
- Învățătura de credință creștină ortodoxă*, E. I. B. M. B. O. R., Buc. 1992.
- „Jubileul dela Blaș”, în „Familia”, Nr. 5, Oradea Mare, 1900, Anul XXXVI, p. 57.
- Kernbach, Victor**, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
- „Limba magiară introdusa în tote scolele. Schitie din galeria dietei”, în „Familia”, Anul XV, 1879, Budapesta, 22 aprilie, Nr. 30, pp. 200-203.
- Lucikai, Michaillo, *Pagini de istorie*, ed. Mustang, 2004.
- Lupaș, Ioan, *Din trecutul românilor maramureșeni*, în „Graiul Românesc”, Anul I, 1927.
- Lupaș, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.
- Lupșa, Ștefan, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria*, Cernăuți, 1929.
- Man, Grigore, *Biserici de lemn din Maramureș*, Editura Proema, Baia Mare, 2005.
- Manciulea, Ștefan, *Granița de vest*, Blaj, 1936.
- Manciulea, Ștefan, *Românii și minoritățile etnice la Nord-Vestul țării*, în „Transilvania”, Nr.6, an 66 nov.- dec., Sibiu, 1935.
- Manciulea, Ștefan, *Dicționarul geografic al Ungariei dela 1851 și românii*, în „Cultura Creștină”, Anul XVI, Nr. 2, 1936, Blaj.
- Manciulea, Ștefan, *Un preot din Maramureșul de odinioară*, în „Transilvania”, Anul 72, Nr. 2, 1941, Sibiu, pp. 134-141.
- Margineanu, Teodor, *Din Maramuresiu*, în „Familia,” Nr. 25, Anul, XV, Budapesta, 1879, pp. 168-169.
- Margineanu, Teodor, *O voce din Maramuresiu. Petițiune pentru introducerea limbei unguresci. Protestu în contra acesteia*, în „Familia”, Nr. 19, Anulu XV, Budapesta, 1879, pp. 129-130.
- Margineanu, Teodor, *Semne rele, investigațiune, o datina în dumineca Floriilor*, în „Familia”, Anul XV, Nr. 25, Budapesta, 1879, p. 169.
- Marina, Mihai, *Maramureșeni – Portrete și medalioane*, Editura Dragoș Vodă, Cluj- Napoca, 1998 .
- Mayer Maria, *The rusyns oh Hungary, Political and social developments 1860-1910*, New York, 1997.

- Mălinaș, Ioan, Marin, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-80) a împăraților Iosif al II-lea (1870-90) și Leopold al II-lea (1790-92)*, Oradea, 1994.
- Meruțiu, Victor, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluție teritorială*, Cluj, 1929.
- Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, ed.a II-a, vol. I, Sibiu, 1935.
- Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1936.
- Mihalyi Găvrilă, *Maramureșul la modă*, Sighet, 1938.
- Mihalyi, Gavrilă, *Reflexii asupra diplomelor maramureșene din secolul XIV-XV*, Sighet, 1934.
- Miron, Greta-Monica, "... poruncește, scoală-te, du-te, propoveduește...". *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
- Mitu, Melinda, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- Mitu, Sorin, Gogâltan, Florin, *Studii de istorie a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1994.
- Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Ed. Humanitas, 1997.
- Moga, Ion, *Contribuții privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea pentru românii din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1940.
- Moldovan, Liviu, *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania*, în „Revista Arhivelor” Nr. 1, 1958, pp. 159-185.
- Moldovan, Liviu, *Registrele parohiale din Transilvania*, în „Revista de Statistică” Nr. 11, 1968, p. 52.
- Moldovan, S, Togan, N., *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1919.
- Moldovan, Vasile, *Credințe deșarte*, în „Cultura Creștină”, Nr, 11, An I, 1911, p. 365.
- Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, 1982.
- Motogna, Macarie, *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Mănăstirea Rohia, 2010.
- N., *Modernismul*, în „Cultura Creștină”, Anul I, Nr., 2, Blaj, 1911, p. 50.

- Nandriș, Grigore, *Despre mănăstirea din Peri*, în „Graiul Românesc”, II, 1928, Nr.2, pp. 21-25.
- Neamțu, Gelu, *Maramureșul la 1848-1849*, în *Maramureș-vatră de istorie milenară*, vol.I, 1996
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947.
- Netea, Vasile, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)*, București, 1974.
- Nicoară, Laurențiu, *Lupta noastră contra alcoolului*, în „Cultura Creștină”, Nr. 12, Anul II, Blaj, 1912, p. 589.
- Nicoară, Toader, *Imagine de sine și conștiință națională la românii din Transilvania în secolul XVIII*, în *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșan la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor modern (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.
- Nicolescu, Alexandru, *Peregrinagii*, în „Cultura Creștină”, Nr. 13, III, An 1913, Blaj, pp. 393-395.
- Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, București, 1944.
- Papahagi, Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.
- Paul, Jean, *Biserica și cultura în Occident în secolele IX-XI*, București, 1986.
- Paul, Vasile, *Ioan Bușiția, întâiul profesor al învățământului pedagogic din Maramureș*, în „Marmația”, IV, Baia Mare, 1978, pp. 485-492.
- Pavel, Teodor, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Nord-Vestul Transilvaniei. Învățământul primar și secundar în anii 1849-1868*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1974.
- Păcățian, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu 1906; vol. V, 1909.
- Păcurariu, Mircea, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986.
- Păcurariu, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1996. Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992.
- Pâclișanu, Zenovie, *Câteva contribuții la istoria mănăstirii din Perii Maramureșului*, în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931.
- Pâclișanu, Zenovie, *Câteva date despre preoții româno-calvini*, în „Cultura Creștină”, 1911, Nr. 3, Blaj, pp. 68-74.

- Pâclișanu, Zenovie, *Din istoria bisericească a Maramurășului. Episcopul Iosif Stoica*, în „Cultura Creștină”, Nr. 8, Anul III, 1913, Blaj, pp. 230-233.
- Pâclișanu, Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, Galaxia Gutenberg, Ed. a III- a revizuită, Târgu Lăpuș, 2006.
- Pekar, Athanasius B., OSBM, *The History of the Church in Carpathian Rus'*, Columbia University Press, New York, 1992.
- Petranu, Coriolan, *Bisericile de lemn din Maramureș- observațiuni cu ocazia unei lucrări recente*, în „Transilvania”, Anul 72, Nr. 5-6, 1941, pp. 415-418.
- Petrescu, Paul, *Arhitectura țăărănească din lemn din România*, Ed. Meridiane, București, 1974.
- Plămădeală, Antonie, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului*, Sibiu, 1986.
- Pop Bistrițeanu, Irineu, Episcop Vicar, *Preoția și arta pastorală*, Editura Arhiepiscopiei Cluj-Napoca, 1997.
- Pop, Mihai, *Antologie de folclor din județul Maramureș. Cuvânt înainte*, Vol. I, Baia Mare, 1980, p. 11.
- Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, Buc., 1976.
- Andrei, Popa, Mirela, Dan, Aurelia, Mariana, *Școală și biserică. Circularele școlare din vicariatul Rodnei (1850-1918)*, Vol. I, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008.
- Popa, Radu, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969.
- Popa, Radu, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, ed. Academiei R.S.R., București, 1970.
- Pop-Bratu, Anca, *Pictura murală maramureșeană. Meșteri zugravi și interferențe stilistice*. București, Editura Meridiane, 1982.
- Popeangă, Victor, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867 – 1918 și lupta sa pentru unire*, Editura didactică și pedagogică, București, 1974.
- Popovici, Vlad, *Acte și documente privind elita politică românească din Transilvania (1869-1896)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010,
- Popp, Nicolae M., *Crișana și Maramureșul în Conscripția Iozefină*, Biblioteca Institutului de Cercetări Geografice a României, București, 1947.
- Porumb, Marius, Pop, Ioan - Aurel, *Legături artistice și culturale în Țara Maramureșului și celelalte ținuturi românești în secolul al XVIII-lea*, în Marmația V-VI, Baia Mare, 1979-1981, pp. 513-516.

- Porumb, Marius , *Biserici de lemn din Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Porumb, Marius, *Icoane din Maramureș*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.
- Porumb, Marius, *Biserici de lemn din Țara Maramureșului în Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj, 1982, pp. 97-130.
- Pr. Conf. Moldovan, Ilie, *Rolul preotului în promovarea și cultivarea vieții religioase –morale în parohie* în „B.O.R”., 1980, Nr. 11-12, p. 1147.
- Pr. Prof, Braniște, Ene, *Despre viața morală a preotului*, în „Glasul Bisericii”, XVII, 1956, Nr. 8-9, pp. 473-483.
- Pr. Prof. Dr. Bria, Ioan, *Curs de teologie și practică misionară ortodoxă*, Geneva, 1982, p. 3.
- Pr. Prof. Mircea, Păcurariu, *Preotul de mir în viața poporului român*, în „B. O. R”., 1982, Nr.3-4. pp. 275-284.
- Pr. Prof. Necula, Nicolae, „*Rolul preotului ortodox român în viața obștească*”, în „B. O. R”, Nr.1, 1986, pp. 59-68.
- Pr. Prof. Popescu, Nicolae , M., „*Preoții de mir adormiți în Domnul*”, București, 1942, pp. 3-4.
- Prof. Chițescu, N, Pr. Prof. Tudoran, Isidor, Pr. Prof. Petreună, I., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, Ed. II, Cluj- Napoca, 2004.
- Prunduș, Silvestru, Augustin, Plăianu, Clemente, *Catolicism și ortodoxie românească. Scurt istoric al bisericii române unite*, Cluj-Napoca, 1994.
- Pteancu, Gheorghe, *O însemnată problemă pastorală-Concubinatele-* în „Cultura Creștină”, Nr.2, Anul IV, p. 21-22, Blaj, 1914.
- Pteancu, Gheorghe, *În jurul credințelor deșarte*, în „Cultura Creștină”, Nr. 5-6, Anul VII, 1918, p. 113.
- Pteancu, Gheorghe, *Unitatea ritului nostru*, în „Cultura Creștină”, Anul V, Nr. 4, Blaj, 1915, p. 104.
- Racotă, Tului, *Petru Pavel Aron*, în „Transilvania”, Anul 77, Nr. 1-4, Sibiu, 1946, pp. 41-42.
- Radosav, Doru, *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei (sec.XVII-XIX)*, Fundația culturală, Ed. Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995.
- Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români*, Edit. Dacia, Cluj- Napoca, 1997.
- Raportul general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” despre lucrările îndeplinite în anul 1913*, în „Transilvania”, An, XLV, 1914, Nr. 7-9, pp. 291-292.
- Reli, Simion, *Biserica ortodoxă română din Maramureș în vremurile trecute*, Cernăuți, 1938.

- Remond, Rene, *Religie și societate în Europa. Secularizarea în secolele XIX și XX (1780-2000)*, Iași, ed. Polirom, 2003.
- Repaosul dominical*, în „Cultura Creștină”, An IV, 1914, Blaj, p. 311.
- Retegan, Simion, *Înzestrarea materială a clerului greco-catolic din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în „A. I. I. A.”, Cluj-Napoca, 1996.
- Retegan, Simion, *Sate și școli din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867 – 1875)*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1994.
- Retegan, Simion, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, Editura Echinox, Cluj- Napoca, 1994.
- Retegan, Simion, *Clerul rural românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea. Modalități de insituire*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, Cluj, XXXI, 1992. pp. 103-120.
- Retegan, Simion, *Prestigiu social și edificiu de cult. Construcții de biserici în satele românești ale Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea(1850-1880)”, în D. Prodan. Puterea modelului*, coord. Nicolae, Bocșan, Nicolae, Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Centrul de Studii Transilvane Fundația Culturală Română, Cluj- Napoca, 1995. pp. 203-219
- Retegan, Simion, *Aspecte ale biconfesionalității românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)* în „A. I. I. A.” Cluj-Napoca, 1996, 35, pp. 177-183.
- Rinea, Ioan, *Drumuri și popasuri sufletești*, în „Cultura Creștină”, Anul XVIII, Nr. 1-2, Blaj, 1938. pp. 10-11.
- Roșiu, Ioan, *De vorbă în fața Sionului românesc*, în „Cultura Creștină”, Anul I, Nr. 2, Blaj, 1911, p. 37.
- Rus, Anton, *Influența paradigmei devoționale latine asupra religiozității populare greco-catolice (1918-1948)*, în „Annales Universitatis Apulensis”. Series Historica, 6/I, 2002, p. 220.
- Simeon, Florea, Marian, *Insușirile miresei*, în „Familia”, Anul XXVII, Nr. 1, Oradea-mare, 1891, p. 1.
- Scherhauffer, Albin, *Șvabii sătmăreni și germanii din Maramureș*, București, 1929.
- Sana, Silviu, *Secvențe de istorie ecleziastică- studii privind istoria Eparhiei Române Unite cu Roma de Oradea- Mare*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2009.
- Schememann, Alexander, *Euharistia-taina Împărăției*, trad. Pr. Boris Răduleanu, Edit. Anastasia.
- Schememann, Alexander, *Postul cel Mare*, Editura Doris, București, 1998.
- Senior, *Note mici asupra cultului divin* în „Cultura Creștină”, Nr.12, pp.368-369.

- Senior, *Dotăriunea preoților cu cvalificație inferioară*, în „Cultura Creștină”, Anul III, Blaj, Nr 4, pp. 98-99.
- Senior, *Școlile primare din Maramurăș*, în „Transilvania”, An XLV, 1914, Nr. 5, p. 195.
- Serbu, George, *Necesitatea și modulu de a se înființia biblioteci la sate*, în „Transilvania”, Nr. 13-14, Sibiu, Anul XIV, p. 103.
- Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre Preoție*, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, București, 1987, cartea a III-a , cap. IV.
- Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- Sima, Ana, *Imaginea românilor prin prisma relațiilor confesionale româno-rutene. Analiza de discurs în Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Sima, Ana, Victoria, *O episcopie și un ierarh, Înființarea și organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla în vremea Episcopului Ioan Alexi*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Socolan, Aurel, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2005.
- Socolan, Aurel, *Circulația cărții vechi românești în nord-vestul Transilvaniei*, în „Marmația”, I, Baia Mare, 1969, pp. 29-32.
- Soroștineanu, Valeria, *Manifestări ale sentimentului religios. Români ortodocși din Transilvania*, Sibiu, 2005.
- Soroștineanu, Valeria, *Viața religioasă și sentimentul religios în Arhiepiscopia Ortodoxă a Transilvaniei în timpul mitropolitului Ioan Mețianu(1899-1916)*, ed. a II-a, Cluj- Napoca, 2005.
- Stahl, Paul Henri, Petrescu, Paul, *Arhitectura de lemn a Maramureșului*, în „Arhitectura R. P. R”, 1958 (1-2) , pp. 48-57.
- Stăniloae, Dumitru, *Icoana în cultul ortodox*, în Ortodoxia, XXX, 1978, Nr. 3, p. 481.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1997.
- Suciu, Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, II, editura Academiei R. S. R., București, 1967-1968.
- Suciu, Dumitru, *Aspecte ale politicii de asuprire națională și de maghiarizare forțată a românilor din Transilvania în timpul dualismului*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Cluj-Napoca”, XXVIII, 1987-1988, pp. 289-310.

Suciu, Dumitru, *Date privind situația politică și confesional școlară a românilor din Transilvania în prima decadă a dualismului*, în „Anuarul Institutului de Istorie, Cluj-Napoca”, XXX, 1990-1991.

Suciu, Dumitru, Moraru, Alexandru, Vida, Flaviu, Cosmuța, Cosmin, *Crâmpie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania-Eparhia Sibiului către protopopiatul Solnoc II-Corespondență (1 octombrie 1845-20 decembrie 1874)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006.

Sularea, Daniel, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în Episcopia Greco-Catolică de Gherla (1867-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.

Szilagy, Ștefan, *Din istoria generală a județului Maramureșului*, în „Fragmente din istoria Maramureșului”, de George Bașca, vol I, tip. Gutenberg, Sighet-Maramureș, 1931.

Ștefănescu, I., D., *Arta veche a Maramureșului*, București, 1969.

Tăslăuanu, Octavian, C., *Asociațiune în Maramurăș*, în „Transilvania”, Nr. 5-6, 1911, pp. 773-774.

Tăutu, Al., *Cum se înființează o Reuniune Mariană*, în „Vestitorul”, Anul VI, Nr. 19, Oradea, 1930, pp.3-4.

Țuțuiianu, I. N., *Maramureșul voevodal, istoric și economic*. Studiu cu prefața D-lui profesor S. Mehedinți, București, MCMXLII.

Uspenski, Leonid, Lossky, Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, București, Editura Sofia, 2006.

Uspenski, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, trad. de Teodor Baconski, Ed. Anastasia, 1994.

Vancea, Ioan, *Restituiri*, I, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ion Cârja, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.

Vetișan, Ilie, *Reuniunile mariane*, în „Vestitorul”, Anul VII, Nr. 17-18, Oradea, 1931, p. 7.

„Victoru Mihali”, „Familia”, Nr. 1, Budapesta, 1875, p. 2.

Vințeler, Onufrie, *Terra Maramorusiensi et fluvium Maramorosii*, în „Maramureș -vatră de istorie milenară”, I, Cluj-Napoca, 1996, p. 62.

Vornicu, Gheorghe, *Maramurășul*, Sighet, 1936.

Zehan, Simeon, *Ceva despre pomenile noastre după morți*, în „Cultura Creștină”, Anul II, Nr. 17, Blaj, 1912, p. 534.

